

Wat is een beiaard?

Een vraag die vele andere vragen inhoudt nopens het instrument dat de ruimte herschept in muziek.

Het is inderdaad een openlucht-instrument met een bijzonder sociale functie. Bloemen, klokken en fonteinen maken het leefmilieu aangenamer. En zoals Bali zijn gamelan heeft, Tyrool zijn alpenhoorn, Spanje zijn gitaar, zo hebben de Lage Landen bij de zee sinds eeuwen hun klokkenspel. De oudste en kleinste vormen van klokkentorens vinden wij afgebeeld op Middeleeuwse miniaturen vanaf de 9e eeuw! We zien er een aantal klokken opgehangen aan horizontale balken, en met hamers aangeslagen. Vanuit deze primitieve vorm ontwikkelde zich via de voorlagen van het uurwerk (14e eeuw) de rijke speeltechniek van het klokkenklavier (Audenaerde 1610) dat thans een hoge graad van perfectie heeft bereikt.

De meeste beiaarden hebben 3 of 4 oktaven. Een volledige beiaard naar Mechelse normen heeft 49 geharmoniseerde klokken, in Nederland zijn het er 47. Natuurlijk zijn er talloze varianten mogelijk en vooral de Amerikanen hebben ons klokkenspel niet alleen overgenomen maar het dikwijls uitgebreid tot ruim 70 klokken.

Door hun vorm hebben de klokken een eigen reeks boventonen en daardoor ook een aparte warme toonkleur. Ze worden in principe aangeslagen door klepels die langs de binnenkant van de klok hangen. Die klepels zijn verbonden door draden en tuimelaars aan de toetsen van het stokkenklavier.

De klavierkamer : direktiestoel

Onder de klokkenkamer bevindt zich de speel- of klavierkamer waar het typisch stokkenklavier is opgesteld. Bij zware beiaarden bevinden de basklokken zich nog een verdieping lager en zit de beiaardier dus middenin de klokken. Dit heeft een dubbel doel : de zware klepels voor de basklokken zijn slechts met gunstig resultaat door het voetklavier in beweging te brengen en de controle over de diskantklokjes wordt door deze opstelling ook vergemakkelijkt. Alleen een stokkenklavier is in staat de muzikale ambities en intenties van de speler door te geven van toets naar klepel. Dit klavier heeft iets gemeen met het orgel nl. dat het met handen en voeten wordt bespeeld en een zelfde indeling — zij het met andere maten — heeft van zgn. witte en zwarte toetsen voor diatonieke reeks en halftoonreeks zowel in manuaal als pedaal. Maar daar houdt dan ook alle verdere gelijkenis mee op. De constructie van het beiaardklavier, het toestel waarin de hefbomen de aanslag overbrengen naar de

De klokkenkamer van de stadsbeiaard te Sint-Niklaas. Rechts de electromagnetische hamers voor de 'rammel' of 'wekking'.

klepel als een brein dat het zenuwstelsel in gang zet. De aanslaande handen zijn de oren van speler en luisteraar.

De insluitingen sluiten elke toets af en geven ze de juiste richting en diepteval. De toetsen zijn vervaardigd uit essenhout omwille van de bijzondere lenigheid en sterkte van deze houtsoort.

Hoogte, breedte, lengte, diepteval, centerpunt, uitsteeksels, onderlinge afstand, hoogte t.o.v. de grond en van elkaar, in hart-op-hart afstand zijn tot op de millimeter berekend en uitgeschreven door Jef Denijn. Slechts een paar maten zullen volgend jaar op het Internationaal Beiaardkongres in Amersfoort onder de loupe worden genomen voor een eventuele wijziging.

We kunnen de klavierkamer het best vergelijken met de direktiestoel van de dirigent vanwaaruit het fijnzinnige klankenspel zijn artistieke vorm krijgt en zonder dewelke elke vorm van musiceren volkomen is uitgesloten.

De klokkenkamer : de versterker

In deze kamer zijn de bronzen zangers opgehangen volgens hun grootte en, op enkele uitzonderingen na, ingericht met het tuimelaarsstelsel. De klokken zelf hebben een legering van 78 % koper en 22 % tin, met een maximale afwijking van 2 % (tingehalte maakt de klokkenklank helder maar brozer). Het is een oud procédé van legering dat men reeds aantreft bij sommige klokken uit de 12e eeuw, en zelfs vroeger... bij de Chinezen.

De klokkenkamer is de klankkast die de klank der verschillende klokken 'vormt' en 'vermengt'. Dit is zeer belangrijk want de kwaliteit van de klok komt beter tot zijn recht door een intensieve, berekende, nagalm, bewerkt door kaatsende vlakken.

Een open klokkenlantaarn heeft nagenoeg geen nagalm... hoe mooi het uitzicht ook weze! Klokken die buiten de toren hangen krijgen meer een esthetische dan een muzikale betekenis : er gaat teveel van hun draagkracht verloren én hun samenhang als 'klokkenkoor' verdwijnt nagenoeg volledig.

Klokken beluisteren

Klokken moet men *leren* beluisteren. Bijzonder wanneer men gaat luisteren naar het artistiek beiaardspel : de geprogrammeerde beiaardconcerten die een andere doelstelling hebben dan het gewoon scheppen van een muzikale achtergrond of sfeer t.g.v. marktdagen of feestelijkheden. Het is weerom Jef Denijn die precies dáárop de volle aandacht heeft getrokken en die van de beiaard naast een volksinstrument ook een kunstinstrument heeft gemaakt.

De taal van het klokkenspel leert men slechts geleidelijk verstaan door ze herhaaldelijk met volle aandacht te beluisteren. Eens gevat, geraakt men in de ban van de visionaire kracht of heel aparte toonsfeer van het reuze-instrument dat men vandaag opnieuw begint te ontdekken. Inderdaad herontdekken, want de taal der klokken is eeuwenoud.

De eigen kleur van elke klok moet men luisterend ontdekken, mét hun harmonisch samengaan. Klokken hebben een verschillend karakter :

In het *laag* register hebben ze een lange uitzoentijd (waarmee de componist van beiaardmuziek moet rekening houden) en kunnen groots, dreigend, melancholisch, somber of waardig klinken naargelang de aanslag van de beiaardier.

In het *middenregister* klinken ze warm, briljant, lenig en vrolijk.

In het *hoog register* : glinsterend, kort, delicaat, met een kristaleffekt.

Een klok wordt op 5 verschillende plaatsen gestemd. Het is een wereld van harmonieken op zichzelf die bij één aanslag het oor streelt, wat duizenden melomanen op de been brengt zoals b.v. elke zomer-maandagavond te Antwerpen, of... die het oor pijnigt hetzij door slechte klokken want die zijn er helaas ook, hetzij door een slechte aanslag. Want ook precies naargelang de aanslag kan de klokketoon warm klinken of kil, zingen of vervelen. Naar gelang een uitvoering kan de klokketoren poëtisch worden, breed, rustig, gejaagd, met een toonvorming en een intensiteit die gaat van zoemend of neuriënd — ik

schreef bijna fluisterend — tot een hoog-opslaande klankzee, tot een overdonderend geweld wat Alfred Ost zijn gekende aubade ontlokte toen hij Meester Staf Nees achter zijn klavier schetste : „Een orgel ? Het vult maar een kerk. Een beiaard ? Dát is een instrument, het vult de ganse hemel !”.

Beiaardspel zien

Wil men enig idee hebben van beiaardspel dan moet men de beiaardier zelf aan het werk zien hoe hij het zenuwstelsel der bedrading van zijn toreninstrument leven inblaast.

Het is een beheerste en berekende kracht die men slechts na jaren bezit. De fysische inspanning die daarmee gepaard gaat zal daardoor juist psychisch ontspannend gaan werken en ten goede komen aan de geestelijke concentratie die de muziek de noodzakelijke spankracht geeft. Dat daarbij de muzikale vakkennis op de eerste plaats komt ligt voor de hand omdat het artistiek niveau daar onvermijdelijk mee samengaat.

De techniek waarmee de beiaardier de contrasten schept tussen de etherische akkoorden en de vloed van de tuimelende klokkentonen, zullen bij een 'oog in oog' aanschouwen van het persoonlijk spel een beter idee geven van de essentie van een beiaardconcert zoals er vandaag gegeven worden, b.v. in het kader van het Festival van Vlaanderen.

Inderdaad de beiaardier moet a.h.w. 'vechten' tegen dit reuzeninstrument, maar het beheersen van de technische moeilijkheden geeft hem ook veel voldoening. Meer nog. Hij put er zelfs inspiratie uit. Hij speelt immers in de eerste plaats als musicus en wordt daartoe ook uitgenodigd. Hij schildert met tonen, en vormt zijn palet naargelang de aanslag met gekroonde pinkvinger (bescherm door een lederen vingerling), met licht gesloten hand, met een fervente vuistaanslag, soms met open-gespreide hand, schakering ook naar gelang de aanslag vanuit de polsbeweging, de voorarmbeweging, vanuit de schouder gebeurt. Schakering ook die bovendien nog afhankelijk is van het aanslagpunt en het karakter van de aanslagbeweging zelf.

Het muzikale antwoord van de klokken is gewillig. De 'bronzen monden' (Mark Liebrecht) die de rijkste harmonieken van alle instrumenten bezitten, kunnen zich op die manier openbaren als unieke dragers van de Ars Musica. En dat hebben we te danken aan Jef Denijn.

Stadsbeiaardier Jos D'hollander.

De klavierkamer.

Jos D'hollander